

Цв. Н. Георгиева

*Институт за български език «Проф. Любомир Андрейчин»
при Българската академия на науките***ЗА НЯКОИ НОВИ СУФИКСАЛНИ ИМЕНА ЗА ЛИЦА
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК¹⁶**

Проанализовано чоловічі родові імена осіб, утворені за допомогою чужих суфіксів у кінці XX і початку XXI ст. Ці назви розглянуто з урахуванням словотворчого форманта. Вони охарактеризовані залежно від словотворчих категорій і твірної одиниці. В якості інновації визначено не лише створення похідних слів як кінцевий результат, але і появу нових і активізацію старих словотворчих засобів. Серед імен осіб існують і деривати, які за смислом співвідносяться з атрибутивним сполученням, але в чий формальній структурі експліковано тільки один з компонентів твірної одиниці. Як найпродуктивніші визначено форманти *-ист/-онист* і *-джий(а)/-[а]джий(а)*.

Ключові слова: болгарська мова, імена осіб, словотворчий формант, суфіксація, інновація

Проанализированы мужские родовые имена лиц, образованные с помощью чужих суффиксов в конце XX и начале XXI в. Эти названия рассмотрены с учетом словообразовательного форманта. Они охарактеризованы в зависимости от словообразовательных категорий и производящей единицы. В качестве инновации определено не только создание производных слов как конечный результат, но и появление новых и активизацию старых словообразовательных средств. Среди имен лиц существуют и дериваты, которые по смыслу соотносятся с атрибутивным сочетанием, но в чьей формальной структуре эксплицирован только один из компонентов производящей единицы. Как самые продуктивные определены форманты *-ист/-онист* и *-джий(а)/-[а]джий(а)*.

Ключевые слова: болгарский язык, имена лиц, словообразовательный формант, суффиксация, инновация.

The article presents an analysis of the masculine gender names of people that were formed with foreign suffixes at the end of the XX and the beginning of the XXI century. Names are reviewed in the light of their word formation pattern. They were classified according to the word formation categories and the forming unit. Innovation is not only the creation of derivative words as an outcome, but also the appearance of new and the activation of old word formation tools. Among the names of people we can find derivatives that in the light of their meaning could be associated with attributive combination, but in their formal structure only one of the components of the forming unit is explicated. The most productive formants are *-ист/-онист* and *-джий(а)/-[а]джий(а)*.

Keywords: Bulgarian language, names of people, word formation formant, suffixation, innovations.

Растящите номинативни потребности на социума и влиянието на английския език са сред основните причини за появата на множество неологизми в българския език след 1989 г. (година преломна за политическия, икономическия и социалния живот в България). Попълването на лексикалната система става главно чрез заемането на лексеми и структурни компоненти от други езици (преди всичко от английския) и образуването на нови производни думи.

Сред дериватите особено голям е броят на съществителните имена, образувани чрез суфіксація, като немалка част от тях са имена за лица (ИЛ). Това определя интереса на някои изследователи към този тип лексеми.

Създадените неологизми в периода 1990–2003 год. са анализирани по-обстойно единствено в съпоставителен план – със словашкия или с чешкия език [5; 6; 1]. В една и съща година излизат студията на Ем. Пернишка «Структурни и семантични особености на новите имена за лица в българския и чешкия език (1990–2000)» [6] и монографията на Цв. Аврамова «Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век» [1]. За разлика от Ем. Пернишка, която разпределя ИЛ в девет групи, Цв. Аврамова разглежда новите думи като проява на различни тенденции (тенденция към интернационализация, национализация, демократизация, интелектуализация, аналитизъм и прагматична тенденция). Според Ем. Пернишка най-многобройни през изследвания период са десубстантивните деятелни имена (определени като *nomina astaticis* според ономазиологичната теория на М. Докулил), които най-често се образуват със суфиксите *-ист*, *-джия*, *-ец* и *-ник*. До същия извод може да се стигне и при прегледа на анализираните от Цв. Аврамова езиков материал.

И през новия век продължава словопроизводството на суфиксални ИЛ, които обаче до този момент не са били обект на самостоятелно изследване.

В настоящата статия ще бъдат анализирани част от имената за лица, които са образувани през 90-те години на миналия и първото десетилетие на новия век, а именно – съществителните имена от мъжки род, образувани с чужди суфикси.

При анализа се отчита времето на възникване на неологизмите. Въз основа на източниците, от които са ексцерпирани дериватите [7 и 8], се говори за два периода: първи – от 1990 до 2000 г., втори – от 2001 до 2010 г.

Настоящата статия си поставя за цел да определи: към кои словообразователни категории (СК)¹⁷ принадлежат езиковите единици, кои са най-активните суфиксални форманти (СФ) през двата периода и какви иновации се наблюдават при ИЛ.

Предварителният анализ на дериватите (около 200 на брой) показва тяхната принадлежност към следните категории:

1. СК *nomina agentis*¹⁸

Отименни *nomina agentis*

1.1. Група с обща словообразователна парафраза (по-нататък ГОСП) ‘някой, който действа върху нещо’, напр.: *гумаджия* < *гума*, *сноубордист* < *сноуборд*;

1.2. ГОСП ‘някой, който произвежда нещо’, напр.: *дюнерджия* < *дюнер*, *софтуерист* < *софтуер*;

1.3. ГОСП ‘някой, който участва в нещо, занимава се с нещо, практикува нещо’, напр.: *приватизатор* < *приватизация*, *телемаркетолог* < *телемаркетинг*;

1.4. ГОСП ‘някой, който прави нещо с помощта на дадено средство’, напр.: *шпагист* < *шпага*, *перкусионист* < *перкусия*;

1.5. ГОСП ‘някой, който действа (работи) някъде’, напр.: *рецепционист* < *рецепция*, *топлофикатор* < *топлофикация*;

Отглаголни *nomina agentis*

1.6. ГОСП ‘някой, който действа върху нещо’, напр.: *сканьор* < *сканира*, *миксатор* < *миксира*;

2. СК *nomina disponentis*

ГОСП ‘някой, който притежава нещо’, напр.: *облигационер* < *облигация*, *сублицензиант* < *сублиценз*;

3. СК *nomina possessiva*¹⁹

¹⁷ В настоящото изследване се споделя в общи линии изложеното от Цв. Аврамова мнение относно съдържанието на словообразователните категории [1, с. 24–29].

¹⁸ Приема се мнението, че отименните деятелни имена са подобни на отглаголните, тъй като изразяват активно отношение към действие, макар и неексплицитно [2; 4 и др.]. Затова двата вида съществителни, назоваващи деятели, тук се определят като деривати от СК *nomina agentis*.

ГОСП 'някой, който е част от нещо, членува в нещо', напр.: *синдикалист* < *синдикална* организация, *атакаджия* < (партия) «Атака»;

4. СК *nomina experienter*

ГОСП 'някой, който има склонност, изпитва чувство към нещо или изповядва, поддържа нещо', напр.: *аудиофил* < *аудио*|музика, *антиглобалист* < *антиглобализъм*;

5. СК *nomina attributiva*

ГОСП 'някой, който е носител на нещо (качество)', напр.: *хардкораджия* < *хардкор*, *транссексуалист* < *транссексуалност*.

В настоящата статия формантът се приема като организираща единица на изследвания езиков материал, тъй че представеният по-нататък анализ на ИЛ е структуриран по степен на продуктивност на суфиксите.

- Имена за лица със СФ **-ист/-онист**

С формант **-ист** са създадени деривати от всички посочени по-горе СК, като най-много са производните от *nomina agentis* (3 група) и *nomina experienter*. Неологизмите са образувани по следните схеми: СО (< ПщЕ_{съществително})²⁰+СФ, напр. *ролерист* (1.1.), *софтуерист* (1.2.), *акупунктурист* (1.3.), *ипагист* (1.4.), *телевизионист* (1.5.), *хобист* (2.), *царист* (3.), *алкайдист* (4.), *перфекционист* (5.), СО (< ПщЕ_{прилагателно+съществително}²¹)+СФ (*синдикалист* 'някой, който членува в *синдикална* организация'), СО (< ПщЕ_{съществително+съществително}+СФ_{-ист}) (*йеховист* 'някой, който членува в (религиозната секта) «Свидетелите на Йехова»') и СО (< ПщЕ_{глагол})+СФ (*стъкмист* 'някой, който *стъкмява* нещо (данни) за/пред някого'). Голяма част от дериватите имат нови, включително и чужди (най-често английски) по произход произвеждащи основи. Известно е, че между ИЛ на **-ист** и съществителните на **-изъм** съществува мотивационна връзка (*клиентелист* < *клиентелизъм*, *парапланерист* < *парапланеризъм*, *трансхуманист* < *трансхуманизъм*, *перфекционист* < *перфекционизъм*). Въз основа на словообразователните парафрази обаче се установи, че в най-ново време деятелните имена на **-ист** влизат в деривационна връзка с глаголи (*лобист* < *лобира*, *стъкмист* < *стъкмява*) и със съществителни на **-инг** (*кайтсърфист* 'някой, който практикува *кайтсърфинг*', *скайсърфист* 'някой, който практикува *скайсърфинг*').

Повечето деривати с формант **-ист** са термини от различни области, като най-много неологизми назовават лица, които работят (професионално или непрофесионално) някъде (напр. *арбитражист*, *бодибордист*, *графитист*, *гольфист*, *наркоаферист*, *паркурист*, *рекламист*, *сноубордист* и др.), а също и лица, които членуват в нещо (партия, организация и под.) или са привърженици, последователи, почитатели на нещо или някого (напр. *антиглобалист*, *атакист*, *бесенист*, *мунист*, *посткомунист*, *садамист*, *сексист*, *трансхуманист*, *трашметалист*, *фундаменталист* и др.).

През последните двадесет години дериватите със СФ **-ист** са 43% от изследваните суфиксални имена и заемат първо място по многобройност сред тях. Трябва да се отбележи, че за разлика от първия период, когато производните със СФ **-ист** отстъпват първенството на производните с **-джий(а)/-[а]джий(а)**, през втория период те са водещи, тъй като **-ист** запазва относително висока активност.

¹⁹ Тук се придържахме към мнението на Е. А. Земская за съдържанието на тази СК [5, с. 96]. Цв. Аврамова използва термина *nomina pertinentia* [1, с. 78].

²⁰ Със съкращението СО се означава словообразователната основа, а с ПщЕ – произвеждащата единица.

²¹ От многосъставната ПщЕ само маркираният в наклонен шрифт текст е експлициран в повърхностната структура на деривата.

- Имена за лица със СФ **-джий(а)/-[а]джий(а)**²²

Със суфикс **-джий(а)/-[а]джий(а)**²³ са образувани деривати от всички СК (без отглаголните *nomina agentis*) и то по две схеми – СО (< ПщЕ_{съществително}) + СФ (*таксиджия* (1.1.), *дюнерджия* (1.2.), *брейкаджия* (1.3.), *бухалкаджия* (1.4.), *фирмаджия* (2.), *атакаджия*²⁴ (3.), *спагетаджия* (4.), *спинаджия* (5.) и СО (< ПщЕ_{прилагателно+съществително}) + СФ (*патентаджия* ‘някой, който плаща *патентен данък*’). Най-многобройни са названията от *nomina agentis*, следвани от *nomina possessiva*, *nomina experienter*, *nomina disponentis* и *nomina attributiva*. Прави впечатление, че след 2001 г. няма създадени ИЛ от категорията *nomina disponentis*. Неологизмите принадлежат към разговорната лексика и имат за произвеждащи основи думи от домашен и чужд произход.

През последните двадесет години се активизира моделът, при който дериватите се образуват от лексоидна основа²⁵ (*бонаджия* < [бон] [(НС)БОП ‘(Национална служба за) борба с организираната престъпност’], *гербаджия* < [герб] (ГЕРБ ‘Граждани за европейско развитие на България’), *спинаджия* < [спин] (СПИН ‘Синдром на придобитата имунна недостатъчност’) и др.).

Като специфична особеност може да се посочи съкратеният вид на ПщЕ във формалната структура на някои деривати, създадени през първия период (напр. *бензинджия* ‘някой, който работи на *бензиностанция*’, *бутерджия* ‘някой, който приготвя нещо от *бутерте*’, *чейнджаджия* ‘някой, който притежава *чейнджбюро*’ и др.).

Формантът **-джий(а)/-[а]джий(а)** е на второ място по активност след суфикса **-ист**. С него са образувани 38% от дериватите с чужди суфикси. През първия период производните с **-джий(а)/-[а]джий(а)** изпреварват по количество имената със СФ **-ист** (срв.: 52 за първия период и 32 за втория). През втория период активността на форманта от турски произход значително намалява.

- Имена за лица със СФ **-ор/-[а]тор**

С формант **-ор** и вариант **-[а]тор** са образувани деривати от СК *nomina agentis* – групи 1.2., 1.3., 1.5. и 1.6. (съответно *ремиксатор* < *ремикси*, *приватизатор* < *приватизация*, *топлофикатор* < *топлофикация*, *плажор* < *плажува* и др.) и *nomina experienter* (*евроинтегратор* < *евроинтеграция*). Формантът влиза в контакт както с именни, така и с глаголни основи. Дериватите са създадени по схемите СО (< ПщЕ_{съществително}) + СФ (*презентатор* < *презентация*) и СО (< ПщЕ_{глагол}) + СФ (*миксатор* < *миксира*).

- Имена за лица със СФ **-ьор**

Новите деривати със СФ **-ьор** назовават лица според тяхната професия или временна заетост. Те са от СК *nomina agentis* (3. и 6.). Създават се по схеми СО (< ПщЕ_{съществително}) + СФ (*маркетьор* < *маркетинг*) и СО (< ПщЕ_{глагол}) + СФ (*рекетьор* < *рекетира*). Иновация в българския език е образуването на производни имена със суфикс **-ьор** от ПщЕ, завършващи на **-инг** (срв. *телемаркетьор* < *телемаркетинг*,

²² В изследването се приема, че [а] е структурен асемантичен елемент, част от суфикса.

²³ Образоването на производни названия за лица в повечето случаи става чрез разширения вариант на форманта.

²⁴ Със словообразователна парафраза ‘някой, който членува в (партия) «Атака»’.

²⁵ Под *лексойд* се разбира особен вид номинационна езикова единица, която е вторична по отношение на някакво графемно съчетание (тук тя се представя в скоби – [бон], [герб]); съществуват и други, напр. [бетеа], [седесе] и пр. – съответните инициални абривиатури са (НС)БОП, ГЕРБ, БТА, СДС). Лексойдът съществува обикновено само в разговорната реч като звуков комплекс със собствено ударение, има граматичен род и (понякога) форми за число и може (или е потенциално възможно) да се членува. Лексойдът има характеристика на субстантив [3].

франчайзбор < *франчайзинг*). Имената за лица със суфикс **-бор** са едва 3% от общия брой деривати.

- Имена за лица със СФ **-ер/-онер**

Със суфикс **-ер**, вариант **-онер**, са образувани неологизми от СК *nomina agentis* (*конфекционер* < *конфекция* (1.2.), *телевизионер* < *телевизия* (1.5.)), *nomina disponentis* (*облигационер* < *облигации*) и *nomina experienter* (*рокер* < *рок*|*музика*), *nomina attributiva* (*корупционер* < *корупция*). ИЛ са създадени по схемата СО (< ПщЕ_{съществително}) + СФ. И при някои от тези деривати (напр. *рокер*) СО формално съответства на част от произвеждащия композитум. Неологизмите са стилистично неутрални. Формантът е слабо продуктивен.

- Имена за лица със СФ **-[о]лог**

Имената с **-[о]лог** назовават лица, които са специалисти в определена област на науката. Неологизмите принадлежат към СК *nomina agentis* (3. и 6.) – напр. *антивирусолог*, *клонинголог*, *циганолог*, *телемаркетолог*; *имплантолог*. Формантът е слабо продуктивен. Въпреки това той привлича вниманието, тъй като създаването на производни с него е новост за българската словообразователна система. Традиционно ИЛ на **-[о]лог** имат за ПщЕ лексеми, завършващи на **-[о]логий(а)**, поради което се определят като производни, получени чрез парадигматична деривация. Посочените ИЛ обаче са суфиксални. Неологизмите *циганолог*, *клонинголог* и *телемаркетолог* са създадени по схема СО (< ПщЕ_{съществително}) + СФ, като последният се съотнася с име на **-инг** (*телемаркетинг*), а *клонинголог* – с отглаголно съществително на **-не** (*клонирание*). Дериватът *имплантолог* (< *имплантира*) е образуван по схема СО (< ПщЕ_{глагол}) + СФ. Неологизмът *антивирусолог* има за произвеждаща единица атрибутивно съчетание (*антивирусна защита*), от което само адективът е експлициран в повърхностната му структура. Той е образуван по схема СО (ПщЕ_{прилагателно+съществително}) + СФ.

- Имена със СФ **-фил**

С формант **-фил** са образувани три деривата от категорията *nomina experienter* по схема СО (< ПщЕ_{съществително}) + СФ – *аудиофил* ‘някой, който обича *аудио*|*музика*, *аудио*|*продукти*’, *еврофил* ‘някой, който е привърженик на *евро*|*интеграцията*’ *хомофил* ‘някой, който има предпочитания към *хомо*|*ежекулнзма*’. Дериватите са построени по нов за българската словообразователна система модел, при който във формалната си структура те съдържат в съкратен вид ПщЕ. Производните са създадени през втория период.

Към изброените до тук групи ИЛ трябва да се добавят и единични случаи на деривати, образувани с форманти: **-[о]ман** (*графитоман* < *графити*²⁶ от *nomina experienter*); **-ант/-[и]ант** (*квалификант* < *квалификация* – от *nomina agentis* 3.; *сублицензиант* < *сублиценз* – от *nomina disponentis*; **-чик** (*разработчик* < *разработва* – от *nomina agentis* 6.; *номенклатурчик* < *номенклатура* – от *nomina possessiva*).

В заключение може да се посочи, че процесът на създаване на суфиксални мъжкородови ИЛ с чужди суфикси е по-активен през първия период. До началото на ХХ век най-много неологизми са образувани с формантите **-джий(а)**/**-[а]джий(а)** и **-ист/-онист**. През втория период настъпва промяна в активността на

²⁶ Думата *хероиноман* не се включва в изследването, тъй като е мотивирана от *хероиномания* (при направена справка в *Българския национален корпус* (<http://search.dcl.bas.bg/>) се оказва, че лексемата *хероиномания* е съществувала още преди 80-те г. на ХХ в.). За *графитоман* (образуван през първия период) подобни сведения не бяха събрани. Пак по данни на *Българския национален корпус* лексема *графитомания* се появява в българския език едва в средата на втория период, поради което има основание *графитоман* да се приеме за образуван с формант **-[о]ман**.

формантите. Продуктивността на турския по произход суфикс *-джий(а)/-[а]джий(а)* намалява, което дава възможност на форманта *-ист/-онист* да бъде водещ през първото десетилетие на новия век. Като цяло значително по-малко са дериватите със суфикси *-ор/-[а]тор* и *-ьор*, а най-малко – с *-ер/-онер*, *-[о]лог*, *-чик* и *-[о]ман*. Като новост за българската суфиксална система може да се посочи и придобиването на словообразователни възможности на формантите *-[о]лог*, *-[о]ман* (за първия период) и *-фил* (за втория период).

Прави впечатление, че новите названия са създадени основно от субстантивни основи. Значително по-малко са деадективните и девербативните деривати. Повечето неологизми формално се извеждат от еднословна ПЩЕ. Съществуват обаче и деривати, които смислово се съотнасят с *именна конструкция*, но в чиято формална структура е експлициран само един от компонентите на ПЩЕ (*антивирусолог* < *антивирусна* защита и др.). Формантите, с които се образуват такива деривати, са *-ист* и *-джий(а)/-[а]джий(а)*, *-[о]лог*. Като специфична особеност може да се посочи създаването на суфиксални ИЛ със СФ *-джий(а)/-[а]джий(а)* и *-фил*, при които в словообразуването участва *съкратена* субстантивна основа (напр. при *уейфаджия* < *уейф* ~~музика~~, *еврофил* < *евро* ~~интеграция~~ и др.). Образоването на суфиксални деривати с пълнозначна част компонент от мотивиращ композитум е иновация за българския език. Като новост за българската словообразователна система може да се посочи още активизирането на стари словообразователни средства, както и придобиване на деривационни способности на определени форманти, както и самите нови наименования като краен резултат от иновационните процеси.

Всички тези прояви, свързани със създаването на мъжкородови ИЛ с чужди суфикси в българския език, се вписват в общата езикова картина, в която тенденцията към интернационализация е водеща.

Библиографическите ссылки

1. **Аврамова Цв.** Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на ХХ век / Цв. Аврамова. – С. : Heron press. – 2003.
2. **Балтова Ю.** Сложните съществителни имена в българския книжовен език през епохата на Възраждането (Словообразователно-семантичен и функционален анализ) : дис. ... канд. филол. наук / Ю. Балтова. – С.: 1978.
3. **Георгиева Ц.** Словообразуване по инициални абривиатури (I) / Цв. Георгиева // Български език. – 2012. – № 4. – С. 29–42.
4. **Димитрова М.** Nomina agentis в книжовния български език / М. Димитрова // Известия на Института за български език. – 1962. – IX. – С. 141–210.
5. **Земская Е. А.** Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – М. : URSS. – 2009.
6. **Пернишка Ем.** Някои типологични характеристики на имената за лица в книжовния български и словашки език / Ем. Пернишка // Български език. – 1993–1994. – № 5–6. – С. 437–440.
7. **Пернишка Ем.** Структурни и семантични особености на новите имена за лица в българския и чешкия език (1990 – 2000) / Ем. Пернишка // Dynamika a inovace v češtině a bulharštině (90. léta 20. století). – Pr. : Ustav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2003. – S. 5–18.
8. **Пернишка Ем.** Речник на новите думи и значения в българския език / Ем. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска. – С. : Наука и изкуство. – 2001. – 309 с.
9. **Пернишка Ем.** Речник на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХI в.) / Ем. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска. – С. : Наука и изкуство. – 2010. – 515 с.

Надійшла до редколегії 27.02.13